

О АРХИЈЕРЕЈСКОМ САВРШАВАЊУ ЛИТУРГИЈЕ ПРЕЂЕОСВЕЂЕНИХ ДАРОВА¹

Ненад С. Милошевић
Универзитет у Београду
Православни богословски
факултет
nmilosevic@bfspc.bg.ac.rs

Апстракт: Како се у новије време оставило ишћање из наслова овој рада, аутор у свом истраживању истражује назначеној теми из различитих углова. Црква се изражава, пре свега, у својим Светим тајнама које врше епископ и презвитер. Пошто је Црква јерархијски структурирана, све што се догађа у њој има посредну или непосредну везу са локалним епископом. На основу ових еклисиолошких претпоставки даје се одговор да ли архијереју доликује да савшава Литургију на Даровима које је преходно осветио презвитер. У овом истраживању наводе се и историјска сведочанства, почев од најранијих епоха па све до данас, која говоре о начину учешћа архијереја на Пређеосвећеној. Као особито важну чињеницу за ишћање којим се бави овај рад, наводе се сведочанства која описују савршавање ђаконској рукоположења на Литургији Пређеосвећених Дарова, што само по себи представља снажно историјско сведочанство о вези јерарха и Пређеосвећене, која није прекинута до данас.

Кључне речи: Литургија Пређеосвећених Дарова, свештенодејствовање, епископ, презвитер, ђаконско рукоположење.

У низу многобројних недоумица о свештеничким надлежностима, као и уопште узевши о самом богослужењу, са којима се сусрећу свештенослужитељи, а које су неретко изазване утицајем академског богословља, заступљене су и оне које су везане за Литургију Пређеосвећених Дарова. Као такве, пре свега, треба поменути време њеног служења, начин причешћивања, природу вина у Светом путиру и употребу Причешћа од стране свештенослужитеља, али и напослетку сле-

¹ Овај рад је настао у оквиру пројекта „Српска теологија у двадесетом веку (бр. 179078)”, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

деће питање: ко треба, а коме не приличи служење овог специфичног последовања? Поменуте недоумице нису изненађујуће с обзиром на то да неке теолошке претпоставке новијег датума нису увек у сагласности са смислом и функцијом ове Литургије. Најверодостојнији сведок предоченог стања јесте и постављено питање о њеном допустивом или недопустивом служењу од стране архијереја.

Приметно је да у Јеладској Цркви, а понегде и у нашој помесној Цркви, поједини архијереји, угледајући се на новију праксу (не и правило) цариградске јерархије, не свештенодејствују на Литургијама Пређеосвећених Дарова, већ само молитвено присуствују. Као разлози оваквом опредељењу наводе се: одсуство историјских сведочанстава о архијерејском служењу Пређеосвећених, богословска неутемељеност овакве аколутије, неприкладност учешћа архијереја у неевхаристијским последовањима, као и препознавање актуелне Литургије као својеврсног приватног последовања (намењеног појединцима или групама који желе да се чешће причешћују). Премда неосновани, сви изложени разлози ипак упућују на извесне нејасноће када је у питању и њено савршавање од стране архијереја. Међутим, пажљивим разматрањем одређених околности могао би се у први мах извући закључак да заиста постоје прилике када би архијерејско служење Пређеосвећене могло бити упитно.

Сагледавање проблематике задате теме треба најпре сместити у контекст општег питања о свештеноначалној (јерархијској) служби архијереја, а које би гласило: да ли постоји свештенодејство које не проистиче из свештеноначалног звања, односно да ли има свештенорадње која није по преимућству служба епископа? Сходно владајућем типичу, могло би се закључити да епископ не савршава последовања дневног богослужбеног круга (вечерње, јутрење, часове, и тако даље). У светлу крајњег исхода разматрања надлежности епископа све би се могло свести на став да је уз управну, богослужбена функција архијереја у локалној Цркви углавном репрезентативна, док је редовно вршење богослужења од давнина прешло у надлежност презвитера.²

² Тренутна пракса према којој архијереј не предстоји последовањима дневног богослужбеног круга, узрокована је преовладавањем монашког типика у богослужењу Цркве другог миленијума. Изузев јутрења и вечерња, сва остала последовања (полноћница, часови, изобразитељна, повечерје) изразито су монашког устројства, па је следствено удео свештеника у њима ограничен на произношење почетног возгласа (специфично монашког: *Блајословен Бој наш, уместо Блајословено царство*) и монашког литанијског отпуста (*Христос истинити Бој наш*). Јутрење пак, и вечерње су у другом миленијуму задобили форму комбинованих парохијских (азматских) и монашких последовања, па је учешће свештеника, а донекле и архијереја, у њима знатно истакнутије у поређењу са осталим аколутијама дневног богослужбеног круга.

Овако произвољно запажање не само да не одговара харизматској и свештеноначалствујућој стварности епископске службе, већ је својеобразност њене природе, иако привидно прикривена, апсолутно друга-чија. Све јерархијске службе које су дароване Цркви, или прецизније речено, јерархијске службе које чине структуру Цркве, проистичу од Великог Архијереја Цркве – Господа Исуса Христа, што ће рећи да је пуноћа свештенства у црквеном јерарху и да сви остали јерархијски степени проистичу из њега, о чему јасно и недвосмислено говори Архопагитски спис *О црквеној јерархији*:

„Дакле божанствени степен јерараха јесте први у реду осталих боговидних (θεολτικῶν) степена, а истовремено је врховни и коначан, јер се у њему (степену јерараха) сав украс наше јерархије довршава и испуњава. Јер као што видимо да се целокупна јерархија довршава у Исусу, тако видимо и да се свака засебна јерархија (сваки јерархијски степен) окончава у свом побожанственом јерарху (епископу). А сила јерархијског степена протеже се на све свештене целовитости и дејствује преко свих свештених степена и чини дејственим тајне његове јерархије.”³

У складу са претходно реченим и савршавање Литургије Пређеосвећених Дарова јесте надлежност јерарха, па тек онда оних (презвитера) којима епископ то препусти, како уосталом сведочи и Свети Игнатије Антиохијски⁴.

Осим истакнутог еклисиолошког доказа у прилог служења Пређеосвећених од стране јерарха, непобитна су сведочанства о дотичној пракси која воде порекло још од најстаријих времена. Иако се на основу *Епѿеријиног ѿυϋοϋιςα* може закључити да Литургија Пређеосвећених Дарова још увек није била устројена у IV веку, извесно је да је епископ предводио готово сва дневна последовања⁵ на свим светим

³ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας*, Ε', 5, Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καὶ Ἀσκητικῶν, ΕΠΕ 3 (Θεσσαλονίκη, 1986), 420–422.

⁴ Видети: Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Ἐπιστολὴ πρὸς Σμυρναίους* VIII, Ἀποστολικὸ πατέρες, Ἀπαντα τὰ ἔργα 4, ΕΠΕ 119 (Θεσσαλονίκη, 1992), 138. У прилог овоме треба навести и сведочанство из једне литургијске ерминевтике под именом Светог Софронија Јерусалимског, настале вероватно у XII веку, где стоји: „Архијереј је слика (τύπος) Владике (Христа); јер као што Владика (Христос) шаље анђеле, тако и епископ (шаље) свештенике” (Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Λόγος περιέχων τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἄπλασαν ἱστορίαν καὶ λεπτομερῆ ἀφήγησιν πάντων τῶν ἐν τῇ Θεῷ ἱερουργίᾳ τελουμένων*, PG 87 Γ', 3985D).

⁵ *Епѿеријино ходочашиѿе у Свѿшѿу земљу 24–25*, превод са латинског Душица Стојковић, Свети оци у преводу на српски језик – књига 4, уредник др Радомир Поповић (Београд, 2015), 93.

местима у Сионској Цркви, укључујући и вечерње средом и петком током Свете Четрдесетнице:

„После отпуста (деветог часа), народ са песмама прати епископа у цркву Васкрсења; а тамо се тако долази, да када се улази у цркву Васкрсења, већ је час вечерњи. Тада се поју химне и антифони, говоре се молитве и врши се вечерње богослужење.”⁶

Такође, и *Осма књига Апостоличких усшанова* у одредби о вечерњем последовању (τὸ λυχνικόν) указује на епископа као возглавителја сабрања:

„А увече да сабереш Цркву, о епископе, и пошто се изговори светилнични псалам (ἐπιλύχνιος ψαλμός – Пс. 140), нека ђакон произнесе за катихумене... И молећи се, нека епископ говори: ‘Беспочетни и бесконачни Боже...’”⁷

Упркос томе што у наведеним одељцима нема помена о вечерњи са причешћивањем⁸, али и узимајући у обзир доба настанка Литургије Пређеосвећених Дарова (највероватније VI век)⁹, које је приближно времену настанка наведених списа (крај IV – прва половина V века), ипак је могуће закључити да је епископ, још од њеног настанка, савршавао и ово богослужбено чинопоследовање, и сам лично се причешћујући и раздајући свето Причешће сабраним верницима.

Фундаменталну потврду о архијерејском служењу Пређеосвећених, пружа нам најстарији сачувани рукописни Молитвослов ви-

⁶ *Исѝо*, 27, 95. У овом спису је садржан низ сведочанстава о епископском начелствувању дневним последовањима, а таквих сведочанстава је на претек у споменицима азматских (парохијских) аколутија.

⁷ Διαταγαὶ τῶν ἀγίων Ἀποστόλων, Η', ΔΕ' - ΛΖ', Ἀποστολικοὶ πατέρες. Ἄπαντα τὰ ἔργα 1, ЕПЕ 114 (Θεσσαλονίκη, 1993), 458–460.

⁸ Сравни: Δημητρίου Μωραΐτου, *Ἡ Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων* (Θεσσαλονίκη, 1955), 28.

⁹ Најстарији помен Литургије Пређеосвећених Дарова садржан је у 10. канону Петошестог Васељенског сабора (из 692. године), као и у *Пасхалној хроници* (VII век), у складу са чим је логично закључити да је ова Литургија била у употреби и пре VII века. Позивајући се на западне изворе (Regula Magistri 53; Holsten. Cod. Reg. II 406) грчки литургичар Панајот Трџбелас бележи да се у Западној Цркви готово у исто време среће помен о Литургији Пређеосвећених Дарова, која се код њих одувек служила на Велики петак, док њена заступљеност у Геласијанском Сакраментару (настао 730. године) директно сведочи да је и у Латинској Цркви Пређеосвећене савршавао епископ (папа), с обзиром на то да је поменути Сакраментар био предвиђен за архијерејско служење (видети: Παναγιώτου Ν. Τρεμπέλα, *Αἱ τρεῖς Λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας*, Ἀθήναι² 1982: 195).

зантијског литургијског типа, Cod. Barberini gr.¹⁰ из VIII века, који у уводној рубрици *Ђаконсѣва Пређеосвећених* (Διακονικὰ προηγιασμένων) наводи да „на светилничном (вечерњи), савршивши патријарх вход на *Господи возвах*, и узишавши на синтрон, осењује (благосиља) народ по обичају”¹¹. Указање *Тийика Велике Цркве* из X века (Ms. Sant-Croix 40) такође непобитно сведочи у прилог архијерејског служења Пређеосвећених. Први пример се налази у одредби о савршавању ове Литургије у Сиропусну среду где се прописује да „Увече, на светилничном (вечерњи)... после входа патријарх узлази на синтрон...”¹² Друго, аналогно сведочанство је садржано у рубрикама Великог Петка: „Увече... на *Господи возвах* бива вход патријарха са Јеванђељем (μετὰ τοῦ μεγαλείου), без кадионице и мануала, и узлази на синтрон”¹³.

У *Тийику Велике Цркве* (Cod. Dresde A104)¹⁴ из XI века наводе се готово иста сведочанства као и у претходно наведеном Типику из X века. Тако, одредба за Месопусну среду прописује да на последовању које следи тритектију, а то је несумњиво Литургија Пређеосвећених Дарова, после читања из Пророштва Јоилева „патријарх упућује мир (благосиља)... А пошто се оконча (читање) пророштво, патријарх не силази (са синтрона), већ док он седи и када архиђакон возгласи: *Премудросѣ*, говори се уместо *Да исѣравиѣсја* други прокимен... и даље (бива) аколутија Пређеосвећених”¹⁵. У општој одредби о Литургији Пређеосвећених Дарова овај Типик прописује да се „на почетку светилничног (вечерња) поје *Приклони, Госпoде* (Пс. 85), последњи (антифон) и *Госпoди возвах...*” онда следи вход и одлазак на горње место, „потом патријарх осењује трипут, архиђакон узглашава: *Пазимо*, и патријарх упућује мир (говори: *Мир свима*)...” и тако произневши све прописано: „патријарх довршава (Пређеосвећене)”¹⁶.

¹⁰ *L' Eucologio Barberini gr. 336*, Edizione a cura di Stefano Parenti ed Elena Velkovska (Roma, 1995), 310–314.

¹¹ У наставку *Ђаконсѣва* више се не помињу патријарх или архијереј, већ стоји да јереј благосиља: *Мир свима*, што је очевидно резултат непажње преписивача који је преписујући са предлошка за патријаршијско служење право грешке, усклађујући свој препис за јерејско служење. Но ипак, то не доводи у питање сведочанство о архијерејском (патријарашком) савршавању Пређеосвећених. Напротив, назначена садржина указује на још старије сведочанство, пошто је горе поменутом јужноиталијанском препису, насталом у VIII веку, претходио знатно старији предлошак писан за патријаршијску употребу у Цариграду.

¹² *Le Typicon de la Grande Église*, introduction, texte critique, traduction et notes par Juan Mateos, Orientalia Christiana Analecta 166 (Roma, 1963), 4–6.

¹³ *Исѣо*, 80.

¹⁴ К. К. Акентьев, *Тийикон Великой Церкви*, Cod. Dresde A 104 (Санкт-Петербург, 2008).

¹⁵ *Исѣо*, 60–61.

¹⁶ *Исѣо*, 64–65.

Изузев наведених и неоспорних сведочанстава о архијерејском савршавању Литургије Пређеосвећених Дарова, особити и релевантан значај има опаска Светог Симеона Солунског (†1429), који истиче да се на входу вечерња (Пређеосвећених), „ако је архијереј (ако служи), износи више чирака”¹⁷. Такође, тумачећи симболику „Светлости Христове” на овој Литургији, Свети Симеон указује да ђакон „прилази јереју, или архијереју, када овај служи, и упаливши свећу пре него изађе, говори: *Блајослови, Владико, свејлоси...*”¹⁸ За актуелно питање није без значаја ни истицање имена Светих апостола и јерараха у насловима Литургије, а који се означавају као њени аутори: апостоли Петар и Јаков,¹⁹ Епифаније Кипарски, Герман Цариградски и Григорије Двојеслов, што већ довољно говори о ставу Цркве по питању архијерејског служења ове специфичне аколутије.

Одсуство сведочанстава о архијерејском служењу Пређеосвећених у рукописним Молитвословима (Требницима) не треба ни у ком случају да значи да епископи у потоњим вековима нису савршавали ову Литургију. Поврх свега, могућност ђаконских хиротонија у оквиру исте експлицитно указује на континуитет изворне литургијске праксе²⁰, о чему сведоче и каснији староштампани и штампани *Чиновници архијерејској служења* како грчког, тако и словенског порекла.²¹

Увидом у низ рукописних Требника, у периоду од VIII до XVII века, стиче се недвосмислено уверење о постојању праксе ђаконских рукоположења на Литургијама Пређеосвећених²². Постављање ђакона

¹⁷ Συμεών Θεσσαλονίκης, *Περὶ τῆς θείας προσευχῆς*, ΤΝΓ', PG 155, 656D.

¹⁸ Συμεών Θεσσαλονίκης, *Περὶ τῆς θείας προσευχῆς*, ΤΝΔ', PG 155, 657D.

¹⁹ Видети: Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Λόγος περιέχων τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἅπασαν ἱστορίαν καὶ λεπτομερῆ ἀφήγησιν πάντων τῶν ἐν τῇ Θεῷ ἱερουργίᾳ τελουμένων*, PG 87 Г', 3981CD.

²⁰ Сведочанства о архијерејским Литургијама Пређеосвећених Дарова у периоду чувања и преношења рукописног наслеђа деле исту судбину са сведочанствима о пуним евхаристијским Литургијама, која су по правилу писана за јерејску употребу.

²¹ Начинивши поређења у литургијским праксама Грка, Руса и Срба, игуман Хаџи Теофило Стевановић не доводи у питање архијерејско служење Пређеосвећене, већ истиче: „На „Ниње сили” – Херувимској... Код Грка, на входу при архијерејском служењу, први свештеник носи и дискос и потир, а архијереј, паднувши лицем на земљу на царским дверима, мало устрану, дочекује вход и свештеник пролази мимо њега, и полаже на престо. У службенику архијерејском пише, да првенствујући свештеник носи само дискос, и предаје га архијереју на царским дверима, други – носи потир и сам га поставља на престо. Остало бива као и код нас” (Хаџи Теофило Стевановић, игуман, *Догашак Познавању Цркве или Обредословљу*, Београд 1908: 89).

²² Већина рукописних Требника, објављених од стране А. Дмитријевског (Алексеја Дмитријевског, *Описаніе литургиическихъ рукописей, шомъ II, Евѡлогіа*, Кіевъ 1901), наводи могућност рукополагања ђаконѧ на Литургији Пређеосвећених Дарова на следећи начин: Хиротонија ђакона и ђаконисе „бива и на савршеној проскомидији (Литургији) и на Пређеосвећених”; „Могуће је да хиротонија ђакона буде савршена и на

на Литургији Пређеосвећених је већ засведочено у најстаријем Барберинском кодексу (Barberini gr. 336) из VIII века: „Када на Пређеосвећених бива хиротонија улази архијереј (у кувуклион) и стаје испред свете трапезе у присуству оног који треба да буде рукоположен у ђаконa и узглашава ’Божанствена благодат...’”²³

Такође, понављајући дословно идентичну одредбу, Синајски рукописни Требник 956 из X века у *Чину рукоположења ђакониса* указује да се и ово рукоположење може савршити и на Литургији Пређеосвећених Дарова,²⁴ као и: Молитвослов Јерусалимске библиотеке 362 из XIV века,²⁵ Дионисијатске библиотеке 489 из XV века,²⁶ Ватопедски 134 (745) из XVI века,²⁷ али и низ других грчких и словенских молитвослова, међу којима истичемо српскословенски Требник Синајске библиотеке 307²⁸ из 1423. године. Таква пракса је заправо позната до данас у свим помесним Црквама, осим, како је напоменуто, у Цариградској Патријаршији, и то током последњих неколико деценија. Уосталом, чак ни спорадична оспоравања могућности постављања ђаконa и на Литургији Пређеосвећених Дарова²⁹, ни у ком случају не доводе у пи-

Пређеосвећених. Треба знати да пошто се положи свети Дарови на свету трапезу... приступа онај који ће бити рукоположен” (Видети: Jacobus Goar, *Euchologion sive Rituale Graecorum*, Graz 1960: 211).

²³ *L' Eucologio Barberini gr. 336*, seconda edizione riveduta, di Stefano Parenti ed Elena Velkovska (Roma, 2000), 172.

²⁴ А. Дмитријевскога, *Описаніе...*, 16.

²⁵ *Исѣо*, 298.

²⁶ *Исѣо*, 638.

²⁷ *Исѣо*, 772.

²⁸ Син. 307. Требник, Правила святых апостол и др. 1423. г; ГИМ 80370/925, 172г-172в. https://catalog.shm.ru/entity/OBJECT/178299?query=%D0%93%D0%98%D0%9C%2080370%2F925&sort=112&fund_ier=647760263_647760288&index=0, приступљено 27. априла 2024. године.

²⁹ Зачуђујуће је да у најстаријим српскословенским, староштампаним Требницима, Цетињском (1495) и Божидара Вуковића (*Молишвеник* из 1538–1590?), на крају *Чина ђаконскої рукоположења* стоји упозорење да „не приличи постављати ђаконa на Пређеосвећеној Литургији, а одмах у наставку следи исти онај поредак који се налази у Барберинском и у мноштву потоњих грчких кодекса о постављању ђаконa и на Пређеосвећеној”. У поменутом старијем, српскословенском рукописном Требнику Синајске библиотеке (Син. 307) из 1423. године такође стоји иста одредба. Могуће је да је овде у питању грешка преписивача, јер у супротном, не би следило указање о рукополагању на Пређеосвећеној. За претпоставити је да је и предложак Цетињског и Вуковићевог Требника био неки од сродних Требника овом Син. 307, са пренетом грешком. Осим тога, није искључена ни могућност да су у српској канонско-литургијској пракси усвојени ставови које још у XII веку заступа Теодор Валсамон у одговору Марку Александријском, истичући да се хиротоније епископа, презвитера и ђаконa не врше у време Четрдесетнице (Ράλη καὶ Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*, IV, Ἀθηνῆσιν 1854: 490). У сваком случају, оваква претпостав-

тање архијерејско савршавање ове Литургије, штавише посредно га потврђујући и не наводећи изостанак служења архијереја као разлог несавршавања ђаконских хиротонија на овој Литургији. Напоследку, као најзапаженија потврда непрекинуте праксе постављања ђакона и на Литургијама Пређеосвећених је садржана у *Архијерејском исцјоведању вере*, у ком се изабрани кандидат за епископа обавезује да ће „на којејждо литургији по јединому јереју и дијакону рукополагати, а на преждеосвјашчених литургиах токмо јединога дијакона, јако чин имат свјатаја восточнаја церков”.³⁰

О континуитету уставне праксе архијерејског чинодејствовања на Литургијама Пређеосвећених Дарова, као и о ђаконским хиротонијама на Пређеосвећеним не само директно, већ и индиректно, сведоче истакнути ауторитети из области историје богослужења и црквеног типика. Тако протојереј К. Николски приликом изложења поретка ове Литургије, упоредо са указањима о јерејском служењу, у свакој прилици бележи опаске: „*при архијерејском служењу – Архијереј*”,³¹ а позивајући се на *Чинъ исцјовѣданія и обѣщанія архіерейскаго*, наглашава да „рукоположење за ђакона бива на Литургијама Светог Јована Златоустог, Светог Василија Великог, а исто тако оно може бити и на Литургији Пређеосвећених Дарова”,³² што у осталом истиче и чувени руски литургичар А. Дмитријевски³³. Исто ово истиче и игуман Хаци Теофило Стевановић у свом *Обредословљу*: „Рукоположење у ђакона бива на свима трима литургијама: Златоустовој, Василијевој, и пређеосвећених Дарова”,³⁴ као и прота Василије Николајевић, који одговарајући на недоумицу око причешћивања ђакона на Литургији Пређеосвећених, истовремено нема недоумица по питању њеног

ка захтева опсежније истраживање с обзиром на то да се Литургија Пређеосвећених Дарова у прошлости није служила само у периоду Велике Четрдесетнице, већ током васцеле године (Ср. I. Φουντούλη, *Λειτουργία Προηγιασμένων Δώρων*, ΚΛ, 8, Θεσσαλονίκη 1986, 8; Н. Καράλης, *Τὸ μυστήριον τῆς ιεροσύνης στη μέση και ύστερη περίοδο του Βυζαντίου: τελετουργική και αισθητική θεώρηση*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεολογική Σχολή, Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας, Θεσσαλονίκη, 2019: 52).

³⁰ Видети: *Исцјоведанье и заклейва Архимандрита Досиѣја (Сшојковића) Хиландарца*, 9/22. јула 1951. и *Исцјоведанье вере и заклейва изабраној и нареченој епископа Моравичкој синџела Јефрема (бившеј Мила Милуѣиновича), викара Н. Свѣтосѣи папѣријарха срѣској Г. Госцјодина Германа*, У Београду 11/4. септембра 1972. Сравни: Константино Николскога, *Пособіе къ изученію Усѣава боѣослуженія Православной Церкви* (Первое издание 1862) (С. Петербургъ, 1907), 458.

³¹ К. Николскога, *исцјо*, 458–180,

³² *Исцјо*, 706.

³³ Видети: А. А. Дмитријевскій, *Сѣавленикъ* (Киѣвъ, 1904), 58.

³⁴ Хаци Теофило Стевановић, *Познавање Цркве или Обредословље* (Београд 1895), 311.

савршавања од стране архијереја.³⁵ Такође и знаменити професор др Лазар Мирковић наводи да „рукоположење за ђакон бива на литургијама св. Јована и св. Василија, па и на литургији пређеосвећених дарова”, и додаје: „Пошто ђакон не савршава св. тајне евхаристије, но само служи при њој... Зато се ђаконска хиротонија може свршити на литургији пређеосвећених дарова...”³⁶

Коначно, на основу претходно изложених сведочанстава о архијерејском служењу Литургије Пређеосвећених Дарова, могла би се појавити извесна нејасноћа када и где архијереј служи ову Литургију. Наиме, нејасноћа произилази из следећег питања: да ли је прилично да архијереј раздаје Дарове (причешћује) ако је исте те Дарове примио и осветио презвитер, чиме би се архијереј довео у позицију помоћника презвитера, као онај који само раздаје те исте Дарове? Овако постављено питање тиче се, свакако, прилика када архијереј савршава Литургију Пређеосвећених у храму у ком није претходно предстојао савршеној Литургији, већ је Дарове осветио презвитер. Богословско и литургијско разрешење ове недоумице је једноставно и оно лежи у горе назначеном разматрању Блаженог Дионисија да презвитер поседује своје јерархијске дарове силом „божанственог степена јерарха”³⁷, те да се „свака засебна јерархија окончава у свом побожанствењеном јерарху”³⁸, пошто се „сила јерархијског степена протеже на све свештене целовитости и дејствује преко свих свештених степена и чини дејственим тајне његове јерархије”.³⁹

* * *

³⁵ Видети: Протојереј Василије Николајевић, *Практични свештеник* (у Новом Саду, 1907), 42.

³⁶ Протопрезвитер др Лазар Мирковић, *Православна Литургија, други део* (Београд, 1983), 114.

³⁷ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, нав. дело, 420.

³⁸ *Исто*.

³⁹ *Исто*, 422.

Библиографија

Извори:

- Алексъя Дмитријевскаго. *Описание литургических рукоисей. Томъ II. Еυχология*. Киевъ, 1901.
- Διαταγαὶ τῶν ἀγίων Ἀποστόλων, Ἀποστολικοὶ πατέρες. Ἄπαντα τὰ ἔργα 1, ΕΠΕ 114, Θεσσαλονίκη, 1993: 34–475.
- Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας*, Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καὶ Ἀσκητικῶν. ΕΠΕ 3. Θεσσαλονίκη, 1986: 336–473.
- L' Eucologio Barberini gr. 336*, Edizione a cura di Stefano Parenti ed Elena Velkovska. Roma, 1995.
- Еѡѡерујино ходоцаише у Свеѡу земљу*. превод са латинског Душица Стојковић. Свети оци у преводу на српски језик – књига 4. уредник др Радомир Поповић. Београд, 2015.
- Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Ἐπιστολὴ πρὸς Σμυρναίους*, Ἀποστολικοὶ πατέρες. Ἄπαντα τὰ ἔργα 4. ΕΠΕ 119. Θεσσαλονίκη, 1992: 132–141.
- Исѡведане и заклеѡва Архимандрита Досиѡеја (Сѡјковића) Хиландарца*, 9/22. јула 1951. и *Исѡведане вере и заклеѡва изабраноѡ и нареченоѡ еѡискоѡа Моравичкоѡ синђела Јефрема (бившеѡ Мила Милуѡиновића), викара Њ. Свеѡостѡи ѡѡѡријарха срѡскоѡ Г. Госѡодина Германа*. У Београду. 11/4. септембра. 1972.
- Jacobus Goar, *Euchologion sive rituale graecorum*. Graz, 1960.
- К. К. Акентьев, *Тѡѡикон Великой Церкви, Cod. Dresde A 104*. Санкт-Петербург, 2008.
- Παναγιώτου Ν. Τρεμπέλα, *Αἱ τρεῖς Λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας*, Ἀθῆναι, 21982.
- Рάλη καὶ Потлῆ, *Σύνταγμα τῶν θεῖων καὶ ἱερῶν κανόνων*, IV, Ἀθηνῆσιν, 1854.
- Συμεῶν Θεσσαλονίκης, *Περὶ τῆς θείας προσευχῆς*, Κεφ. ΤΝΓ', PG 155, 656A–657A.
- Συμεῶν Θεσσαλονίκης, *Περὶ τῆς θείας προσευχῆς*, Κεφ. ΤΝΔ', PG 155, 657ABCD.
- Син. 307. Требник, Правила святых апостол и др. 1423. г; ГИМ 80370/925, 172r-172v. https://catalog.shm.ru/entity/OBJECT/178299?query=%D0%93%D0%98%D0%9C%2080370%2F925&sort=112&fund_ier=647760263_647760288&index=0, приступљено 27. априла 2024. године.
- Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Λόγος περιέχων τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἅπασαν ἱστορίαν καὶ λεπτομερῆ ἀφήγησιν πάντων τῶν ἐν τῇ Θεῖᾳ ἱερουργίᾳ τελουμένων*. PG 87. Γ', 3981B–4004D.
- Le Typicon de la Grande Église*. Introduction, texte critique, traduction et notes par Juan Mateos. Orientalia Christiana Analecta 166. Roma, 1963.

Литература:

- Дмитрієвскій, А. А. *Сѣавленикѣ*. Кієвъ, 1904.
- Καράλης, Ηλίας. *Τό μυστήριο τής ιεροσύνης στη μέση και ύστερη περίοδο του Βυζαντίου: τελετουργική και αισθητική θεώρηση*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Θεολογική Σχολή. Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας. Θεσσαλονίκη, 2019.
- Мирковић, др Лазар. Протопрезвитер. *Православна лиѡурѣика. Друѣи геο*. Београд, ³1983.
- Никольскаго, Константина. *Посоѣіе кѣ изученію Усѣава доіослуженія Православной Церкви*. Первое издание 1862. С. Петербургъ, ⁷1907.
- Μωραΐτου, Δημητρίου. *Η Λειτουργία τών Προηγιασμένων*. Θεσσαλονίκη, 1955.
- Николајевић, Васиље. Протојереј. *Праκѣицини свешѣеник*. У Новом Саду, 1907.
- Стевановић, Хаци Теофило. Игуман. *Познавање Цркве или Обредословље*. Београд, 1895.
- Стевановић, Хаци Теофило. Игуман. *Додаѣиак Познавању Цркве или Обредословљу*. Београд, 1908.
- Φουντούλη, Ἰωάννου Μ., *Λειτουργία Προηγιασμένων Δώρων*. Κλ. 8. Θεσσαλονίκη, ²1986.

Примљено: 6. 9. 2023.
Одобрено: 27. 12. 2023.

Nenad S. Milošević
University of Belgrade
Faculty of Orthodox Theology
nmilosevic@bfspc.bg.ac.rs

CONCERNING BISHOP'S CELEBRATION OF LITURGY OF THE PRESANCTIFIED GIFTS

***Summary:** In recent times, the question in the title that has raised attention has been approached from various aspects by the author in his research. The Church manifests itself primarily in its holy Sacraments, which are served by bishops and priests. As the Church is hierarchically structured, everything that happens within it has a direct or indirect connection to the local bishop. Based on these ecclesiological outgoing assertions, the answer is provided to the question of whether it is appropriate for the bishop to celebrate Holy Liturgy with the Gifts that have previously been sanctified by a priest. This research also cites historical testimonies, from the earliest epochs to the present day, which speak to the manner of the bishop's participation in the Liturgy of the Presanctified Gifts. As the particularly important facts for the question addressed in this work, are testimonies describing the ordination of deacon during Liturgy of the Presanctified Gifts. Those represent strong historical evidence of the connection between hierarch and Liturgy of the Presanctified Gifts and this relation remains unbroken to this day.*

***Keywords:** Liturgy of the Presanctified Gifts, sacred service, bishop, presbyter, deacon ordination.*